

Michel Simonin

Beszélhetünk-e kiadói politikáról a 16. század végén?

– Vincent Sertenas-nak,
a palota egyik könyvkereskedőjének esete –

Bevezetés: a kérdésfeltevés indokai

Beszélhetünk-e kiadói politikáról a 16. századi Franciaországban, és ha igen, mely kiadók kapcsán és milyen megszorításokkal? Mielőtt megválaszolnánk ezt a kérdést, érdemes néhány szót szólni arról, vajon valós probléma-e ez és miért időszerű manapság.

A kiadói politikán mindig is nagyon sok múlt, hiszen megszabhatja az irodalmi alkotás elkészültének lehetőségét és gyakorlatának feltételeit. Vajon a könyvkereskedelem bátorítja-e az alkotókat? Előfordul-e, hogy alkotásra ösztönöz? Vagy éppen ellenkezőleg: beéri a kiadói feladatok ellátásával. Vajon saját számláját növeli-e vele? Vagy az alkotóét? Esetleg annak támogatóját? Megannyi alapvető kérdés, melyekre a 17. századtól kezdve egyre könnyebb lesz válaszolnunk. Mint az köztudomású, a korábbi időket tekintve sokkal nehezebb a kérdés megválaszolása a szerződések sokfélesége és főképp a dokumentumok hiánya miatt. Megállapíthatjuk, hogy ugyanebben az időszakban olyan irodalmi irányzatok, iskolák és körök jönnek létre, amelyek egyfajta összhangot feltételeznek: a szerzők vagy a szerzők és a támogatók közötti kapcsolatot. Nem is pusztán egyetlen, hanem több, egymással szolidáris kör meglétét, melyek néha vetélkednek egymással, és rendszerint tiszavirágéletűek. Az alkotók kiválhatnak ezekből a körökből, és többször előfordul, hogy egyszerre többhöz is tartoznak.

A könyvkereskedő katalógusa talán az egyik olyan hely, amelyben a legkönnyebben nyomon követhetőek ezek a tűnékeny áramlatok. Itt ugyanis ugyanazon védjegy alatt szerepelnek olyan írók és művek, amelyek utólag közösnek látszanak valamiben. Ebből adódik tehát a kérdés: ez vajon tudatos politika eredménye-e, és ha igen, ki irányítja? Esetleg épp ellenkezőleg: a könyvkiadás egy nélküle kifejlődött kulturális tevékenységet tükröz, és szerepe arra korlátozódik, hogy sajtóit és terjesztésre szol-

gáló eszközeit a korábban már létező alkotás szolgálatába állítsa. Amennyiben viszont valamiféle szervező akaratot feltételezünk, az vajon kitől eredhet? Tudatos, felvilágosult kiadó-terjesztőtől – mint mondjuk – a Poulet-Malassisok, a Lemerre-ek vagy a Gaston Gallimard-ok távoli őseitől? Vagy olyan aktív tanácsadóktól, mint amilyen például Jean Paulhan prototípusa? Bár csupán a kiadói politika kifejezés árulkodik arról a rejtett kísértésről, hogy a múltat a hozzánk közelebbi korokhoz hasonlítsuk, de ez a kísértés túl nagy ahhoz, hogy alá ne vessük a tények próbájának.

Mai ismereteink semmiféle szintézist nem tesznek lehetővé, és egészen különböző következtetésre juthatunk Henri Estienne, Pierre Vidoue vagy Nicolas Bonfons katalógusait vizsgálva. Szorítkozzunk tehát most csak a palota egyik könyvkereskedőjének, az 1534 és 1562 között működő Vincent Sertenas-nak az esetére! Az ő katalógusa ugyanis, főleg 1540 után, nagy arányban tartalmaz olyan irodalmi újdonságokat, amelyek hatottak a kortársak, majd az utókor eredeti alkotásaira. Vajon mindez a véletlen műve vagy türelmes és tudatos munka eredménye?

1. A katalógus

Vincent Sertenas könyvkiadó-kereskedőnek családi eredetét homály fedti. Indulásakor apósának, Antoine Bonnemere-nek nyomtatványait árusítja, Jean Andrével, Jehan Longisszal, ritkábban pedig Gourmont-nal és Petit vagy Pierre Sergent-nal közösen. Akár az 1534-es *Theseus de Coulongne*-ről, az 1535-ös *Petit traité contenant en soy la fleur de toute joyeusetez en Epistres, Ballades, et Rondeaux*-ról vagy a *Caviceo* francia fordításának egyik újranomásáról legyen szó, akár egy 1536-os alkalmi kiadványról, amely Péronne ostromát meséli el, az tűnik fel először, hogy a biztosan kelendő, francia műveket részesíti előnyben. A rákövetkező évben a szerényebb keresettségű fordítások kerülnek előtérbe (Plutarkhosz, Cicero, Guevara és a *Le Courtisan*). Ebben a tendenciában Sertenas mestereit követi. Egészen 1538-ig a már bevált sikerkönyveké az elsőbbség, ideológiai vagy esztétikai irányzattól függetlenül (az aszketikus moráltól a tréfás versekig, a vulgarizált földrajztól a vulgáris nyelvre átültetett *De Mulheribus claris* boccacciói mitográfiájáig).

Az 1539-es év hasonlítana a korábbiakhoz, ha nem jelenne meg ugyanakkor egy Diego de San Pedro-fordítás, a *L'Amant maltraité de s'amy*, amit egy szórakozásra vágyó tűzértiszt, Herberay des Essarts alkotott meg egy hadjárat szüneteiben, aki addigi tevékenysége révén elsajátította a

spanyol nyelvet. Sertenas szokásos partnereivel továbbra is megosztózik (akik közül, a családi összetartozás miatt Janot és Longis áll hozzá legközelebb) Boccaccio, Fabrin (*La Rhetorique*) vagy például a *Préparatif à la mort* kiadásán. Egyedül adja ki viszont Des Essarts-t, aki 1540-ben személyes jogot kapott az *Amadis* első kötetére. Ennek nyomtatását és terjesztését Sertenas, Janot és a többiek vállalják, éppúgy, mint Michael Scott *Physionomia*jáét, melyet a privilégium birtokosa, Nicolas Volcyr fordított le.

Pályájának ezen a pontján tehát, többéves gyakorlattal a háta mögött Sertenas elfoglalja helyét egy kiépült hálózatban, amelynek döntéseit elfogadja és magáénak vallja. Ezek nyilvánvalóan nem egyes könyvkereskedők választásai, hanem a palota könyvkereskedőinek egész csoportjára jellemzőek. Ettől kezdve – Janot árnyékában – felfuttat néhány új terméket, például az *Amadist*, melyre ugyan nem ő lelt rá, de mikor Des Essarts bemutatta az első kötetet, partnereivel együtt fel tudta mérni értékét. Néhány újdonságot is megkockáztat kiadni néhány társával, de ez már nem valami túl nagy létszámú csoport. Kiadják az Erasmustól B. Aneau által fordított *Comédie du dialogue matrimonialt* (1541), Corrozet-val közösen *La Broderie L'Amie de la Court*-ját, sőt, teljesen egyedül L. Meigret *Traité touchant le commun usage de l'écriture françoise*-ét (1542).

Miközben az *Amadis* sorozata egyre bővül, Sertenas leggyakrabban Janot-val vagy ritkábban Longisszal együtt dolgozik tovább. Bővíti repertoárját: Juvenalis néhány szatiráját adja ki Michel d'Amboise fordításában és egy ediktumot. 1545-ben feltűnik néhány új név és ígéretes jövő előtt álló mű, mint például Salel, Homérosz fordítója, Jamyn, aki később befejezi ezt a munkát és Nicolas Denisot, aki a Jacques Gohory által fordított *Histoire de la terre neuve du Peru* egy rézkarcát szignálja.

Sertenas 1546-tól kezd függetlenné válni. Denise Bonnemere özvegyeként feleségül veszi az 550 livres hozománnyal rendelkező Jeanne Bruneau-t, Laurent Bruneau, párizsi rőföskereskedő lányát, aki ráadásul az apja által jóváhagyott bérleti szerződés formájában a házasságba visz „egy földszinti termet a palota nagy termei alatt a Saint-Barthelemy oldalán, a Conciergerie-vel szemben... 2 kamrával és egy kis szobával”, azzal a feltétellel, hogy a tulajdonos hozzáférhet az általa raktározott fához. Laurent ezen kívül bérbe ad vejének „egy helyet a kancelláriába tartó rabok termében”, amit egészen addig a Renouard előtt ismeretlen Thierry Peuchet foglalt el. Nem ismerjük azt a Philippe Pallefroy nevű könyvkereskedőt sem, akihez Sertenas, a Bonnemere-gyerekek gyámja, tanoncnak adta a fiatal Nicolas-t 1547 márciusában. Megjegyzendő ezen kívül, hogy hősünk

új házasságának időszaka egybeesik Janot özvegyének, Jeanne de Marnefnak Etienne Groulleauval való második házasságával.

1546-ban Sertenas kizárólagos jogot nyer Guillaume Jaudin *Traicté de tesmoins et d'enquestes*-jének kiadására, míg másokkal osztozik a *Palmerin d'Olive-on*. A következő években ismét a francia nyelvű munkák iránti érdeklődés jellemző rá (Baret, *Traicté sur la matiere des relevemens*), de közben folytatja az *Amadis*-sorozatot is. Szorgalmas munkatársra lel Etienne de la Planche személyében, aki Tacitus fordításába kezdett, melyet később Claude Fouchet fejezett be.

1543 óta Sertenas Jean Lebreton tetőfedővel közösen Guillaume Mondet könyvkereskedőtől bérelte a Neuve N. D. utcában álló, szarvasagancs címeres házat. Magának tartotta fenn a pince felét, a nők dolgozótermét, az első utcára nyíló, lenti szobát, a padlás alatti utolsót, valamint a padlást. Nem közömbös az sem, hogy a bérbeadó Robert Dugast-nak, a Coqueret Kollégium híres és hírhedt igazgatójának volt sógora. Valamivel később, 1554 októberében Guillaume Mondet még Jeanne-t is feleségül vette, aki Zacharie Dugast-nak, az egyetem kinevezett doktorának a testvére. Kérdés, vajon ezekből a kapcsolatokból eredeztethetők-e azok a szálak, amelyek később Vincent és a Brigade több tagja között szövődtek? Egyelőre csak arról álmodik, hogy elköltözik, vagy legalábbis megveti lábát az egyik divatos kerületben levő Albret-palotában. Ezt meg is teszi 1549 márciusában, amikor is kibérel két, „a palotához tartozó istállót” (22 livre-ért), mielőtt 1551 júniusában elfoglalná ugyanott az épület egyik „fő szárnyát”, mely „több szobából áll” (40 livre-ért). Bár nincsenek számszerű adataink, mégis a különböző események alapján feltételezhetjük, hogy Sertenas megszilárdította helyzetét.

1549-ben folytatja a neki felajánlott könyvek terjesztését, például Du Boulay *Généalogie des Princes de Lorraine*-jét vagy Jacques Gohory *Devis sur la vigne*-ét. Des Monstiers, aki 1539-ben neki adta a *Summaire de l'origine, descriptions et merveilles d'Escosse*-t (melyet A. Bonnemere nyomtatott ki J. Andréval közösen), most *Des Estats et maisons plus illustres de la Chrestienté* című értekezését bízta rá. De saját szerzőit is kiadja, például Des Essarts-t, aki haldokló feleségének sietve elkészíti a *Petit Discours d'un chapitre du livre de Primaleont*. Ami Richard de Wassebourg művét illeti (*Premier volume des Antiquitez de la Gaule Belgique*), a fennmaradt szerződésnek köszönhetően tudjuk, hogy Jehan Chollet-nek, a La Marche Kollégium igazgatójának kezdeményezésére és költségére adták ki; a nyomdász pedig kötelezte magát arra, hogy „Vincent Sertenas úr könyvkereskedő házába szállítja a kinyomtatott lapokat a héten, hogy ott szárítsák és kössék be őket”. Fel-

mérhetjük tehát, miért törekedett arra könyvkereskedőnk, hogy kényelmesen rendezkedjen be: helyiségei ugyanis lehetővé teszik, hogy részt vegyen a könyv előállításában, és hogy másoknál jobb helyzetet biztosítson magának a könyv terjesztésében. Ennek az évnek fontos eseménye Jean-Pierre de Mesmes-nek, Des Essarts egyik barátjának *Girard d'Euphrate*-ja, Antoine Couillard *Procédures Civiles et criminelles*-je és a *Roland amoureux* példányainak terjesztése, amit Jean Vincent, a kiadási jogok birtokosa fordított le. Az *Histoire Aethiopique (Sorsüldözött szerelmesei)* elején pedig, melynek fordítását Amyot még nem vallja magáénak, s melyet Groulleau nyomtatott ki, Claude Colet egy vevőcsalogató reklámszöveggel próbálkozik:

„*Lecteurs francoys si vous avez desir
D'ouyr ou voir quelque nouvelle hystoire
Qui vous aporte et profit et plaisir
Ayez (sans plus) ceste cy en memoire*”

(Azaz: „Francia olvasók, ha új történetet kívántok hallani és látni, mely hasznokra válik és örömökre szolgál, emlékezzetek csak erre.”)

1550-ben kezdődik Sertenas munkálkodásának utolsó évtizede, amikor leginkább feltételezhető tudatos kiadási tervezése, tehát figyelmünkre sokkal inkább érdemes. Claude Gruget a katalógusba először az *Epistre de Phalaris* fordításával kerül be, melyet fivére, Francois Gruget egy tízsorosa, az idősebb Rivaudeau egy szonettje és Jean Maugin négysorosa kísér. Hasonlóképp Nicolas Barged, akinek *Odes penitentes*-ja Ronsard egykorú *Ódáira (Odes)* felel. A két latin munkát, Gilles Bourdinét és Jacques Gohoryét, csak mint kivételt említhetjük, s a két szerző személyes ismeretségével magyarázhatjuk a régi szabályt követő kivételeket: egyikük ugyanis írói összejöveteleket tart a Poupée utcában, a másikuk pedig már hosszú ideje dolgozik Sertenasnak. Munkatársa Gilles Boileau, aki a *Commentaires du seigneur don Loys d'Avilan-t (don Loys d'Avilan úr kommentárjai)* fordítja és Francois de Vernassal, Des Essarts barátja, akitől az *Histoire de Primaleon de Grece* francia fordítása származik. Jean Imbert *Train de Pratique*-jának már címe is világosan mutatja, hogy jogi kézikönyvről van szó. 1551-ben ugyanez a tendencia érvényesül; Speron Speroni *Dialogues*-jának Gruget-féle fordításán kívül (ahol ennek a személynek kétes erkölcsisége teljes mértékben megmutatkozik, mivel átveszi egy korábbi lyoni fordítás részleteit) felfigyelhetünk arra, hogy Sertenas részt vesz a *Tombeau de Marguerite de Valois* kiadásában, melyet egyidőben terjeszt Fézandat és

Granjon. Ez utóbbiak viszont nem szokásos partnerei, így elképzelhető, hogy talán Denisot, a mű szerzője erőltette rá őket könyvkereskedőnkre.

Sertenas már pályájának első szakaszától, J. Andréval való rendszeres együttműködésének idejétől kezdve árul ediktumokat és rendeleteket, s később sem hagy fel ezzel, sőt, 1552-ben az elsők között kapja meg a hivatalos iratok kiadására szóló királyi monopóliumot, melyet 1554-ben is megújítanak számára. Ez biztos bevételt jelentett, mert így – a politikai helyzetből adódóan – a szövegek megsokszorozódásával lehetővé válik, hogy Sertenas ne csak az irodalmi terméstől függjön. Nyújt-e valami többletet, azaz lehet-e ez a kockázatos kiadások finanszírozásának forrása? Semmi bizonyítékunk nincs rá, de feltűnő a privilégium elnyerésének és az újdonságok megsokszorozódásának egybeesése. Sorra napvilágot lát a Hamelin-féle Titus Livius fordítás (*Second livre de la Première Décade*), az *Amadis* 10. kötete, Gruget fordításában Mexia *Diverses Leçons*-ja, Des Essarts neve alatt a *Premier livre de la Cronicque de tres vaillant chevalier des Cignes*, Josephus Flaviustól a *Sept livres... de la Guerre et captivité des Juifs*. Etienne de la Planche, a parlament ügyvédje Sertenasra bízta Erasmus-fordítását: *Trois derniers livres des Apophlegmes*. Ragaszkodását mutatja, hogy amikor nem saját műveit adja ki, dicsőítő művekkel üdvözli mások Sertenas-nál megjelenő írásait.

A megszokott témáktól eltérően az orvosi vulgarizáció addig fel nem fedezett területén próbálkozik Jean de Starach *Livre de C. Galen traictant des viandes qui engendrent bon et mauvais suc* című fordításával. Természetesen Starachnak is vannak a kiadójával azonos ambíciói, mint például versenyre kelni a korábbi kiadványokkal, szükség szerint le is dorongolva őket, főleg, ha ezeket mások árúsítják: „csak ez a kis könyvecske igazíthat el, amelyben természetesen lelepleződik egy csomó Egészség-diéta ezernyi lopott dolga, melyeket mindenfelé azt se tudni, kinek a nevében árulnak.” Figyelembe véve, hogy pontosan ugyanebben az évben La Porte-nál kiadják a *Régime de santé*-t (*Egészség-diéta*), megérthetjük, hogy ez az általánosító kijelentés egy igen határozott célpontra irányuló támadás, Sertenas pedig módot ad, sőt talán éppen ösztönzi fordítójának támadását. Egyébként annál is megfelelőbb pillanatot választott, mivel La Porte özvegye és fiai épp ekkor gyengülnek meg a *Folastrie*-ügy következtében, melyről a későbbiekben lesz még szó. Végső bizonyítékként tegyük hozzá, hogy a Galien-előszó szintén tartalmaz egy kirohanást a „szerelmi tárgyak és léha témák” ellen, s ez csak azzal magyarázható, hogy a lehető legjobban ki akarják használni a helyzetet. Mindeközben Sertenas azonban nem tagadja meg magától, hogy ki ne adja Magny *Amours*-ját. Többedmagával terjeszti

a Denis Sauvage-féle *Annales de France*-ot, folytatja a Salel-féle Homérosz-fordítás kiadását, végül befogadja az újonnan érkezett Le Caront is, aki rábízza *Poésie* című kötetét és a néhai Lizet elnök *Brieve et succincte maniere de procederjének* egy kiadását. Ráadásul a *Diverses Lecons* új, bővített változatát is kiadja, és újabb, hat évre szóló privilégiumot nyer az *Amadisra*. Ez idő alatt a hivatalos iratok megjelentetése is egyenletes ütemben folytatódik.

A következő hét esztendőben, életének utolsó éveiben, tovább növekszik az új könyvek száma. Bár Sertenas megosztozik másokkal az *Horloge des Princessen*, Martial d'Auvergne *Arrets d'Amours*-ján, számos kizárólagos jogra is szert tesz: a *Comptes du monde aventureux*, melynek ha szerkesztésére nem is, de kiadására Le Caron rátette a kezét, Etienne Pasquier *Monophihe* és *Recueil de Rymes*-je, s annak a Le Caronnak *La Philosophie*-ja, aki ugyanakkor Cavellat-nak adja át saját kiadású, Ulrich Zasius-féle *Catalogus legum antiquarum*át, az 1555-ös év lezárásaként pedig Ronsard *Continuation des Amours*-ja.

1556-ban még szélesebbé válik Sertenas területe: a Gruget testvérek kiadják a *Dodechedron de Fortune*-t Jean de Meung neve alatt és Marco Polo *Description*ját. A breton Jean de la Lande lefordítja az *Histoires de Dictys Cretensient*, melyet Boaistuau hosszú, latin nyelvű üdvözlő műve vezet be. Cserébe, udvarias viszonzásként La Lande verssorai olvashatóak az *Histoire de Chelidonius Tigurinus* első kiadásának címlapján, melyet Boaistuau tett közzé. Girolamo Vida *Guerre cruelle entre le Roy blanc et le Roy Maure* című, sakkról szóló értekezése új kiadásának köszönhetően – melyet Des Masures fordított – felmérhetjük, milyen bizalommal voltak Sertenas iránt az új generáció tagjai. Des Masures ugyanis fivérének küldte el kéziratát azzal a megbízással, hogy nyomassa ki, tehát Sertenas kezébe csak úgy kerülhetett, ha kiválasztották a feladatra. 1556 nem sokban különbözik 1555-től: ekkor adja ki Ronsard *Nouvelles Continuation des Amours*-ját, Jean de Beauguétól az *Hystoire de la guerre d'Escosse*-t, Le Caron *Dialogues*-jait, a Millet de Saint-Amour által fordított *Cinq livres d'Hegesippe*-t (amelyet máshol már korábban kiadtak), valamint a *Trois Declamations de Beroaldó*-t a másik szökevény, Calvy de La Fontaine fordításában. Az 1557-es év nem ennyire mozgalmas, bár ekkor Magny *Souspirs* című kötetével kapcsolatban a Jean Dallier-val való együttműködés jeleire bukkanhatunk – aki egyébként a hivatalos iratok kiadásában volt Sertenas partnere –, feltűnik Gabriel Syméoni a *César renouvellé*vel és Gruget munkái is folytatódnak (Possevino *Dialogues d'honneurjének* fordítása). 1558 Sertenas-nál – úgy látszik – Boaistuau éve lett, hiszen ekkor jelenik meg a *Théâtre du Monde*, a *Bref Discours de l'excellence de l'homme* és az *Histoire des Amans fortunés* cím

alatt Navarrai Margit novelláinak általa készített kiadása. Ekkor tűnik fel mérsékelt sikerrel Louis le Roy is Platon *Symposium*ának fordításával.

1559-ben még három éve van hátra Sertenas-nak, II. Henriknek viszont már csak néhány hónapja. II. Henrik halálával lezárult egy korszak, „a szép 16. század.” A Palota üzleteiben sosem volt még ennyi és ennyiféle újdonság. Amyot itt adja közre a *Daphnis és Chloét*, Boaistuau majd Belleforest az *Histoires tragiques*-ot, majd a *Continuation des histoires tragiques*-ot, Gruget *Heptameron* címmel új kiadást készít Navarrai Margit művéből, később a már említett Boaistuau kiadja *Chelidonius*ának átdolgozott szövegét, Gohory pedig Machiavelli *Discorsj*át fordítja. A költészeti munkákból megjelenik Des Masures *Hymne sur la justice de Metz*e és Ronsard *Second Livre des Meslanges*-a. Guillaume Aubert, parlamenti ügyvéd pedig Sertenas-ra bízta az *Histoire des guerres /.../ contre les Turkes* című művét.

Bár az 1560-as év nem kevésbé termékeny az előzőnél, Sertenas ebben az időszakban inkább a pedagógiai irodalom veszélyes területén próbálkozik, ahol a parlament nagyon érzékeny. A *Dictz et sentences notables de divers auteurs traductes en François et mises par ordre d'Alphabet pour servir à donner exemples aux jeunes enfans apprenans à escrire* anonim előszava Quintilianusra hivatkozik; a könyv új, és nem tartalmaz „hiábavaló és léhadolgokat: mert ha ilyen lenne, a gyermekek csak a leírásból tanulhatnának... ezt egészen máig szinte sehol sem tartották szem előtt, mivel a gyerekeknek adott példák leggyakrabban nem csak hiábavalóak és léhák voltak, de szemérmetlenek és bolondok is”. Vajon személyes meggyőződés táplálta-e ezt vagy csak a kor szelleméhez való igazodás művészete? Sertenas-t sohasem háborgatták termékei vagy meggyőződése miatt, sőt úgy tűnik, elsőként ő képviseli a néhány évvel később szabállyá emelt vallási és erkölcsi ortodoxiát. Ugyanennek az évnek a folyamán olvashatjuk a *Briefve Instruction pour apprendre le stile et manière de proceder es Cours de Parlemens*-t, amelyet Macé Fortin, a Chatillon-sur-Indre-i királyi helytartó Párizsban tanuló Gabriel fiának ajánl. Ekkori munkásságának – mintegy – alapköve a *Recherches de la France* eredeti kiadása, mely ekkor még csak egyetlen könyvből áll. Az év termése még a *Plaisant jeu des eschebs* mellett – mely Gruget posztumusz Damiano-fordítása – Boaistuau *Histoires prodigieuses*-e, mely pedig újra szép üzleti sikert hozó mű lesz.

Sertenas, mint eddig mindig, továbbra is együttműködik Longisszal, s mintha bizonyos kiadványokra (Du Bellay különböző gyűjteményei, a Du Haillan-féle *Eutropius*-fordítás újbóli kiadása, melyben viszont egyetlen szót sem ejtenek a három évvel korábban Blois-ban publikált eredetiről) Fédéric Morelrel társulna.

Az orléans-i országgyűlésekkel egyre inkább befolyásoló tényezővé válik a napi politika is. Sertenas terjeszti a *Description ou plan... des trois Etatsz*t, amit az efféle, alkalmi kiadványokra specializálódott Nyverd kezdeményezésére adnak ki. Des Autelz – a privilégiumok birtokában – rábízta *Harangue au peuple françois* című kötetét, mely Ronsard 1560-as *Oeuvres* című kötetében szereplő elégiáinak ihletője lesz. Sertenas – a szerző kálvinista kapcsolatai ellenére is – publikálja Calvy de La Fontaine *Estrennes chretiennes*-jét, bár azt is hozzá kell tennünk, hogy a mű leginkább vallási megegyezésre szólít fel.

1561-ben Sertenas tovább bővíti elbeszélő tárgyú kiadványainak körét az *Histoire plaisante et facétieuse de Lazare de Tormes* kiadásával. Ez javított változata az előző évben a lyoni Saugrainnál kiadott fordításnak, ám ez a tény nem akadályozza meg kiadónkat abban, hogy privilégiumot szerezzen rá. A manővert bizonyára megkönnyítette Saugrain agresszív protestantizmusa, ráadásul Sertenas bosszút akart állni azokon a lyoni kiadókon, akik több ízben is hasonlóképpen bántak el vele. Martin Guerre ügye két publikációra is alkalmat adott, az egyik J. de Coras *Arrêt*-je, valamint egy, a nagyközönséghez szóló változat. Ezúttal már a költők is tiszteletreméltó helyet foglalnak el az újdonságok között: Nicolas Ellain *Sonnets* című köte- te, Belleforest *Chasse d'Amour*ja, és J. Grévin *Théâtre* című köte- te, mely költői műveit is tartalmazza. Nő a tudományos vagy magukat tudomá- nyosnak valló művek szerepe. Így megjelenik az A. de Villeneuve által átdolgozott *Regime de vivre et conservation du corps humain* – mely a valamivel fentebb említett művek közül való – vagy a S.E.S.X. által fordított *Recueil de plusieurs secrets tres utiles*. Bullannak, a Connetable építészenek *Recueil d'Horlogiographie*-jét viszont csak terjeszti Sertenas. Minden eddiginél több latin nyelvű művet (például Claude Malleville *In regias Aquarum et Silvarum Constitutiones commentariusa*, amelyet a szerző, a Víz- és Erdőügyi Hivatal ügyvédje a Lotharingia kardinálisának ajánlott vagy N. Valla egy értekezé- se) ad ki, ami azt jelzi, hogy ez a tendencia még erősödhetett volna, ha az élete tovább tart.

Sertenas nem érte meg az 1562-es év végét, szeptember elején halt meg. Tevékenységének, működésének utolsó hónapjaiban megerősödnek kapcsolatai Jean Dallier-val a hivatalos iratok publikálása, valamint az olyan irodalmibb vállalkozások terén is, mint Xenophon: *Mesnagier* című művének fordítása François de Ferristől. Bár Sertenas helyt ad az angers-i egyetem Michel de l'Hospitalnak ajánlott, latin nyelvű dicsőítésnek, kata- lógusának utolsó sorai viszont a katolicizmus legfanatikusabb rajongóinak szólnak. A Smith-nek tulajdonított *Religionis et regis Adversus exitiosas*

Calvini, Bezae et Ottomanij conjuratorum factiones, defensio prima, melyet Vetus de Saint-Amour a párizsi parlamentnek ajánl, elég világosan kifejezi szándékait, nem is szólva a *Commission de Hault et Puissant Prince de Lorraine*-ről vagy a Jehan Poldo d'Albenas fordításában megjelenő *Histoire ... des moeurs et depravee Religion des Taborites de Bobêmes*-jéről, amelynek az olvasóhoz szóló ajánlása mindenáron a korabeli hitvédelemhez akarja magát sorolni.

2. A mérleg

Ilyen tehát az a termelés, amelyet értelmeznünk kell. Vajon magán viseli-e az egyéni vagy a kollektív célokra utaló, konkrét jeleket? Roville, Estienne, sőt Micard esetétől eltérően nem rendelkezünk semmiféle olyan szándéknyilatkozat-félével, amelyet teljes biztonsággal Sertenas-nak tulajdoníthatnánk. Ezzel szemben kutatásaink során túlon túl sok bőséges pénzforrásra bukkantunk ahhoz, hogy mindezt a véletlennek tulajdonítsuk. Egyértelmű, hogy ezeket tudatosan kellett felkutatniuk, vagy pedig – és ez már megint mást jelent – abban a helyzetben voltak, hogy csak ki kellett aknázni a kínálkozó lehetőségeket. Amikor aztán már nyilvánvalóvá vált kereskedelmi fontosságuk, Sertenas és társai megpróbálták elérni, hogy megőrizzék kizárólagos pozíciójukat. Ezt ki tudtuk mutatni például az *Amadis*-sorozatról, amelyet Des Essarts kezdett el saját elhatározásából, de a palota kiadói – amint módját ejthették – azonnal megszereztek, sőt kisajátítottak. Valószínűleg hasonlóan történhetett ez Pasquier *Histoires tragiques*-ja vagy a *Recherches*-e esetében is. Hiszen minek köszönhetően bízzák éppen Sertenas-ra Grévin *Théâtre*-ját, Ronsard *Continuations*-ját, sőt a Martin Guerre-per leírását? Talán azért, mert terjesztői hálózata olyannyira kiépített volt? Nem lehet tudni. De meg kell jegyeznünk, hogy miközben több párizsi könyvkereskedő az antwerpeni Plantin üzletre bízta áruinak eladását, Plantin a legkevésbé sincs tekintettel Sertenas-ra, és rendszeresen másolja az őt érdeklő műveket, anélkül, hogy a legkisebb nyoma is fennmaradt volna kettejük megegyezésének, legyen szó például akár a már idézett Ronsard-művekről, a *Théâtre du Monde*-ről, az *Amadisok*ról vagy éppen az *Histoire palladienne*-ről.

Ugyanakkor nem tapasztalható, hogy bármely szerző kifejezte volna Sertenas iránti hálóját, barátságát vagy csodálatát (míg Du Tronchet legalább néhány jó szót szól Lucas Breyerről). Így hát fel kell tennünk azt a kérdést, vajon milyen lehetett a személyisége annak az embernek, akinek hatalmas fontosságot kölcsönözött az, hogy neve állandóan feltűnt a

könyvek nyomdai borítóján. Ehhez egy kis kitérőt kell tennünk, hiszen el kell gondolkodnunk ezen eleve adott tény fölött. Miben láthatta vajon feladatát egy 16. századi kiadó, aki nem tartozott a humanista kiadók szűk csoportjához, feltéve persze, hogy ezért nem ő volt a felelős?

A válaszok meglehetősen ellentmondásosak. Guillaume Chaudière Jacques de Saint-Andrénak szóló dedikációjából, melyet a bizánci történet-szek műveiből készült gyűjteményének elejére írt, nagyon is modern elgondolásra következtethetünk: „*Cum novam meam officinam librariam, et (ut vocant) prelum bono aliquo auspicio consecrare vellem, ..., usum est ab historia incipiendum esse.*” Chaudière-nek – egy nagy dinasztia örököseként – van érzéke a köszöntéshez, sőt a reklámhoz is. Rögtön az elején kijelenti, kialakult képe van arról, hogy milyen áru fogja elhagyni üzletét. Persze egy ilyesfajta politikához megfelelő eszközökkel kell rendelkezni.

Egy másik példa – Sertenas egyik szomszédjáié – arra int, hogy kicsit pontosítsuk ezt a megállapítást. Maurice de La Porte 1524-ben kezdi meg működését, első francia nyelvű könyve 1539-ben jelenik meg. A rákövetkező években kiad egy Vergilius-kötetet Octavien de Saint-Gelais fordításában, a *Célestine*-t, valamint Michel d’Amboise *Contrepistres*-jét. 1548-ban özvegye veszi át helyét két fia támogatásával. 1552-ben egy sor káprázatos újdonság következik: Baif tollából az *Amours* és a *Ravisement d’Europe*, Muret-től a *Juvenalia*, Ronsardtól az *Amours*. Feltűnt tehát egy új generáció, valami új írásművészet. De a La Porte-ok azért újra kiadják ugyanakkor Marot *Összes műveit* és *Zsoltárait* (*Oeuvres* és *Psaumes*). Éppúgy, mint N. Grenier *Institution catholique*-ját vagy éppen a *de Lubrico temporis curricolot*, a *misera hominis* olyannyira kedvelt témájának egyik verses feldolgozását.

Már erre az évre is nehéz lenne egyetlen, egységes irányvonalat találni. De akkor mit mondhatunk vajon az 1553-as évről? Miközben kiadják Denisot épületes *Cantiques*-jait vagy Aretino második korszakából a *Dialogus de moribus*, azonközben újranyomják a *Decameront* és Ronsard *Amours*-jának javított és bővített kiadását is. Kiemelhetnénk, hogy ez a sokféleség egy új korszellem nyitányáról tanúskodik. De mit mondjunk akkor a *Livret de Folastries* publikálásáról? Ezt vizsgáljuk meg egy kicsit közelebbről!

Sokáig bizonyíthatatlan volt, hogy a *Livret*-t – mint ahogy azt a *Temple du Ronsard* szerzője állítja – a parlament határozata alapján lefoglalták és elégették volna. Ez csak mostanra igazolódott be, pedig már régóta bizonyosak lehettünk volna felőle, ha megnéztük volna, miről árulkodnak a lajstromok. Ezek azt mutatják, hogy április 28-án, tehát öt nappal a privilégium elnyerése után a király emberei azt jelentik, hogy micsoda bot-

rányt keltett „egy bizonyos *Livret de Folastries*-nak, melynek buja ocsmány-ságai számos aljasságot tartalmaznak a jó erkölcsökkel szemben” az engedélyezett árusítása. Ez volt tehát a hivatalos állásfoglalás arról a reakcióról, amelyről tudjuk, hogy még Ronsard barátainak körében is támogatókra talált. Mit válaszol erre a jelentést tevő tanácsos? Azt, hogy a neki bemutatott mintapéldány nem tartalmazott semmi effélét, nyilvánvaló tehát, hogy több lapot később tettek hozzá. Valószínűnek látszik, hogy a tanácsos hazudik. Ekkor beidézik a kiadót, vagyis II. Maurice de La Porte-ot. Ő pedig mit vall? Hogy ő anélkül nyomtatta ki a művet, hogy ismerte volna annak tartalmát, igaz, hogy „hozzátéve az utolsó füzeteket”, értve ezalatt az *Epigrammes grecques*, melyek enyhítik a mű egészének bujaságát, s minderre azért kényszerült, „hogy kitöltse vele az üres helyeket.” Azt is hozzátéhetette volna viszont, hogy akkor fivére, Ambroise de la Porte miért íratta a következő reklámversikét Olivier de Magnyval:

*„Lors que ton garçon j’aperceuz
Lors que ce livret je receuz,
Ce livret de doctes folies,
Qui de ses graces bien polies,
Et qui pour estre ainsi parfait,
Nous descouvre assez qui l’a fait.”*

[„Mikor megláttam a fiadat, / mikor megkaptam ezt a könyvecskét, / a bölcs bolondságoknak ezt a könyvét / mely kedves bájaival / tehát tökéletességével, / elárulja, hogy ki csinálta.”] Mindazonáltal az ítélet úgy szólt, hogy túl messzire ment. Kijelenthetjük, hogy a könyvkereskedő sem mond igazat. Hiszen pontosan a saját kiadóvállalatánál publikált, efféle művekből készít *Epithetes* címmel egy kompilációt, melynek kéziratát halála után, 1571-ben Buron adja majd ki. Ez annyiban érdekes a mi vizsgálatunk szempontjából, hogy megjegyezzük, miszerint egy Mont-Saint-Hilaire utcai könyvkiadó – akit ugyanilyen súlyos ügyben vádolnak: egy teljes kiadást, vagyis 500 példányt ítélnék elégetésre – a bírák előtt azt jelenti ki saját maga védelmére, hogy nem olvasta az általa kinyomtatott kéziratot. Ez a fajta taktika, habár nem teljesen meggyőző, mégsem elképzelhetetlen.

A fentiekkel egybecseng mindaz, amit a saját kiadóikkal szembeni szerzői szabadságról (sőt nemegyszer fennsőbbbségről) tudunk. 1556-ban Sertenas megkapta az engedélyt, hogy kinyomtassa Boaistuau *Chelidonius*-át, melyet átad Groulleau-nak. Két évvel később az ugyanennél

a kiadónál publikált *Théâtre du Monde*-ban a szerző utal korábbi művére, és idéz is belőle, gyakran anélkül, hogy ezt feltüntetné. Nyoma sincs annak, hogy haragudna az ő felhatalmazása nélkül készült kiadás miatt. Majd a könyv 1559-ben ismét Sertenas-nál jelenik meg, átdolgozva ugyan, de korántsem annyira, mint ahogy erre a bevezető lapok utalnak. Mert mi olvasható az előszóban? „Olvasó, azt hiszem, jól ismered jogos panaszaimat, amelyeket korábban is tettem más műveimben arról a kiadásról, amelyet engedélyem nélkül Chelidonus történetéből csináltak, de most, hogy a legélénkebb színekkel gazdagítottam, és az utolsó vonásokkal is feldíszítettem, sajátomnak vallom, és nem fogok pironkodni, ha közönség elé kerül.” Itt nincs módunkban taglalni azt, vajon miféle személyes és rejtett indokok indítják arra Boaistuau-t, hogy megtagadja az eredeti kiadást; az okok – röviden – azzal az emberrel kapcsolatosak, akinek elsőként ajánlotta művét, nevezetesen François de Clèves-vel, aki 1559-ben rosszabb helyzetben volt, mint 1556-ban. Elég annyi, hogy Sertenas elfogadja a szemrehányást. Talán nem olvasta el a rá vonatkozó szöveget? Vagy talán közömbös volt számára, hogy miként vélekednek róla, mert a kereskedelmi megfontolások azt diktálták neki, hogy bátorítsa a kötet felfrissítését, s így többet tudjon eladni belőle? Mindenképpen etikátlan a magatartása, s ez elég meglepő. Hiszen miként vélekedünk arról, ahogyan Sertenas és segédje, Claude Colet elbántak az *Amadis IX.* kötetének fordítójával? Miután elítélték és a legerősebb kifejezésekkel illették munkáját, nem áttalatták új csomagolásban (mely az első füzet átdolgozása) eladni ugyanazt az árut, amit az első oldalakon éppenhogy le akartak járatni. Ilyen példák alapján vajon csodálkozhatunk-e azon, hogy a palota könyvkereskedőinek gyalázatos híre volt, mint olvashatjuk:

*„Je me fâchais contre un libraire,
Qui toujours débite à Paris
De sots livres, faits pour attirer
Les plus simples et fols d’esprits;
Quand plein d’audace il me va dire:
«Vous m’en voulez conter, beau sire!
Tenant ma boutique au Palais,
En mois de neuf ou dix journées
J’ay vendu plus de Rabelais
Que de Bibles en vingt années.»”*

[„Megharagudtam egy könyvkereskedőre – aki mindig ostoba könyvekkel üzletel Párizsban, amelyek csak a legegyszerűbb és legeggyűbb szellemeket vonzzák – mikor hetykén odavágta nekem: »Velem akarja ezt elhittetni, uram?! A palotában lévén üzletem, több Rabelais-t adok el 9 vagy 10 nap alatt, mint ahány Bibliát 20 év alatt.«”]

Jean de La Gessée találó epigrammája – nyilvánvaló rabelais-i alultápláltsága ellenére – híven bemutatja azt a kor tudósai számára elviselhetetlen kereskedői logikát, amely sérti őket, hiszen elzárja előttük a kiadás útját vagy a kiadást csakis a szerző költségére vállalja. De mindez elfedi a lényegét, a palota kereskedői több évtizeden át mégiscsak biztosították a nemzeti irodalom felemelkedését, melynek fejlődését semmilyen más intézmény nem volt képes tartósan garantálni. Érdekes módon, amikor kevés mecénás van, ráadásul azok is fukarok, a király pedig nem fizeti többé csekély számú „titkáranak” járadékait, éppen azoknál jelennek meg állandóan új könyvek, akiknek semmi hajlandóságuk nem volt arra, hogy ilyen jelentős szerepet játsszanak, ráadásul nem is rendelkeztek olyan kultúrával, amely az újításokra fogékonyra tette volna őket.

Összegzés

Ez a különös helyzet elég egyértelműnek tűnik, így számot vehetünk azokkal a furcsa hasonlóságokkal, amelyek egymáshoz közelítik a kor több kiadójának katalógusait, ugyanakkor pedig megvilágíthatjuk a kiadói politika jelenségeit.

Még ha sokan csóválják is miatta a fejüket, minden vélemény meggyezik abban, hogy a palota könyvkereskedői csakis a kereskedelmi siker reménye alapján hozták meg ítéleteiket. Pedig van a dolognak egy olyan oldala, amelyre eddig nem gondoltunk. Ez magyarázatot tudna adni arra, miért fogadták olyannyira kedvezően Sertenas és a többiek az irodalmi műveket – a szó modern értelmében, tehát anakronikusan is értve az irodalmat. Nem feledhetjük, ezek az egyedüli olyan művek, amelyeknél semmi vagy majdnem semmi nem teszi lehetővé, hogy előre megjósolják kereskedelmi karrierjét. Előre ki nem számítható kelendőségük miatt mentesek például a törvényes konkurenciától. Miután megvan rájuk a privilégium, szép kis meglepetést tartogathatnak azok számára, akik mellettük döntöttek. Más a helyzet a már bevált sikerű művekkel. Az olyan, biztosan kelendő könyvek újrainyomására gondolunk, mint a *Péregrin*, a *Dekameron* vagy Marot, illetve az olyan, mindenkinek szóló művek ajánlá-

sára, mint például a népi ájtatossági könyvek, a népnek szóló orvostudományi, játékos- vagy a gyakorlókönyvek. Ezek kiadása kockázatmentes, s nem kell attól tartani, hogy esetleg csakis ők próbálkoznak efféle művek kiadásával, igaz, nem is egyedül ők húznak belőle hasznot. Egyébként úgy tűnik, mintha mindenkinek – hiszen olyan sokan osztozkodnak egy-egy ilyen témán – az lenne a meggyőződése a korban, többet ér a szerényebb részesedést nyújtó, de zavartalan terjesztéssel járó nyereséggel megelégedni.

Teljesen más a helyzet azokkal a művekkel, amelyek kirobbanó sikerrel tűnnek fel a piacon. Az 1540-es, 50-es években szinte mindegyik váratlan helyről bukkan elő. Kétségtelen, hogy az *Amadis* és az *Histoires tragiques*, vagyis a Sertenas-katalógus két legjobb terméke eredetileg fordítás. Ám korántsem minden fordítás talál közönségre Franciaországban. Ráadásul, legalábbis az egyik esetben, semmi sem jelezte előre Boaistuau vagy Belleforest köteteinek népszerűségét, főképp nem a *Novelle* itáliai sikere, mely egészen 1560-ig igen csekély mértékű maradt. Sőt az egyik nyelvről a másikra való átfordítás sem biztos recept a siker garantálására. A költészet területén még nagyobbnak tűnik a bizonytalanság, hiszen Ronsard *Amours*-jának egy gyűjteményére számtalan korábbi Baif-féle *Amours* vagy *Olive* jut, valamint nem kevés később kiadott *Chasse d'Amours* vagy Nicolas Ellain nevével fémjelzett *Sonnets*, melyeknek azonban – látható közös jegyeik ellenére – sokáig kellett várniuk az első újranyomásra, sőt néhány esetben ez még mindig várat magára. Ki tudhatta volna tehát megjósolni például a *Théâtre du Monde* kiadásának sikerét, mely egy fél évszázadon keresztül jelen volt Európa piacain? Természetes, hogy nem a tudósok, akik észrevették volna, milyen részekből állt össze ez a rapszódia. Pedig miközben ez a kompiláció meghódítja a könyvesboltokat, a raktárakban porosodnak azok a művek, amelyekből néha a legegyszerűbb módon – egész oldalakat kimásolva – összeállították.

A 16. században senki nem lehetett biztos abban – akárcsak manapság –, hogy sikerkönyvet ad ki. De a palota könyvkereskedői számára, akik nem tarthattak igényt a liturgiai művekből befolyt jutalmakra vagy a pedagógiai tárgyú és a humanista művek mérsékelt, de biztos eladására, az irodalom maradt az egyetlen olyan elérhető terület, ahol esetleges örömteli meglepetések érhetik őket. A szemünk láttára szövődött tehát valamifajta szövetség vagy cinkosság az irodalmi szerzők és a palotabeli könyvkereskedők között, ami nem zárja ki a bizalmat. Sertenas például hosszú évekig megtartott olyan szerzőket, akik biztosan elhagyták volna, amennyiben elégedetlenek lettek volna vagy kifosztottnak érezték volna magu-

kat. Emellett ezek az ugyanahhoz a társadalmi körhöz tartozó szerzők és olvasók egy olyan stratégiai helyen találkoztak, mint a palota (vajon hány taláros embert találunk Sertenas szerzői között? Arányuk még nagyobb-nak tűnik, mint amit Huppert de La Croix állapított meg Maine és Du Verdier tanulmányozásakor). Így találkozhatott tehát össze Sertenas és ügyfelei akarata.

Minden egyes szerzőnek az volt a célja, hogy irodalmat adjon ki, Sertenas-nak pedig ezek kiadása eszköz lehetett ahhoz, hogy esetleg csatlakozhasson a halhatatlanná vált dinasztikához. Ezért az ilyen művek kiadásánál elégnek mutatkozott, ha a nyereség kicsit is meghaladta a veszteséget, hisz emellett állt a hivatalos kiadványokból származó jövedelme. Ha nem is ismerjük Sertenas leltárát, utódainak sorsa is azt bizonyítja, hogy – a többi nyomdász-kiadó esetéhez hasonlóan – a szociális és a gazdasági előrelépésre irányuló próbálkozásai kudarcba fulladtak. A palotabeli kereskedők vállalkozói szelleme, melyet inkább a szükség, mintsem a választás diktált, nem élte túl a polgárháborúk felfordulásait, majd pedig a monopól helyzetű társaságok tevékenységébe ütközött. Ki tudná megmondani, vajon hány mű köszönheti fönmaradását ennek a különös konjunktúrának, és hány született meg csak azért, mert volt valami remény arra, hogy ki is adják. És ki emlékszik már azokra az időkre, amikor a könyvkereskedő nem ábrándította ki a fiatal író, hanem saját üzleti érdeke miatt is bátorította őt?

Fordította: Szűcs Livia